

نقش دلبستگی به مکان بر تصورات ذهنی گردشگران تالاب میانکاله

چکیده

امروزه گردشگری به عنوان مهم‌ترین صنایع توسعه پایدار در هر جامعه‌ای به حساب می‌آید. مطالعات نشان داد که دلبستگی به مکان می‌تواند نقش عمده‌ای در تصورات ذهنی گردشگران داشته باشد که منجر به افزایش جذب گردشگران می‌شود. از این رو هدف از پژوهش حاضر بررسی ارتباط و تأثیرگذاری دلبستگی مکان بر تصورات ذهنی گردشگران تالاب میانکاله و ارتباط آن‌ها با عوامل دموگرافیک می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی از نوع پیمایشی است و ابزار بکار برده پرسشنامه می‌باشد. جامعه‌ی آماری شامل کلیه‌ی گردشگران مراجعه‌کننده به منطقه تالاب میانکاله در سال ۱۳۹۴ بوده است. حجم نمونه‌ی آماری بر اساس فرمول کوکران تعداد ۳۷۸ نفر برآورد شد. از روش رگرسیون خطی برای بررسی ارتباط بین سه مؤلفه احساسی، عملکردی و معنایی از دلبستگی مکان و تصورات ذهنی استفاده شده است و همچنین آزمون T-Test و ANOVA برای بررسی میزان تفاوت‌ها بکار برده شده است. نتایج از آزمون همبستگی نشان داد که بین متغیرهای دلبستگی به مکان و متغیرهای تصورات ذهنی رابطه مستقیم و در حد متوسط به بالا وجود دارد، بدین معنی که با بالا رفتن دلبستگی به مکان، اثر متغیرهای تصورات ذهنی نیز به نسبت خوبی در بین گردشگران بالا خواهد رفت. علاوه بر این نتایج از آنالیز رگرسیون خطی نشان داد که از میان مؤلفه‌های دلبستگی به مکان ارتباط معنی‌داری بین دو مؤلفه احساسی و عملکردی با تصورات ذهنی دارد. مؤلفه احساسی اثر مثبت روی تصور ذهنی افراد از منطقه تالاب میانکاله گذاشته است. نتایج بیان می‌کند که گردشگران حس مثبتی به تالاب دارند آنجا را مکانی آرام می‌بینند که می‌توانند به آرامش برسند و دوست دارند مدت بیشتری در آن بمانند. مؤلفه‌های عملکردی تأثیر منفی بر تصورات ذهنی افراد داشت. در بررسی دلبستگی به مکان برحسب جنسیت و تأهل تفاوت معناداری یافت شد.

واژگان کلیدی: مؤلفه احساسی، توسعه گردشگری، مؤلفه محیطی، تصورات ذهنی، تالاب میانکاله.

مهدیه پژوهان فر^{۱*}

الهام آخوندی^۲

مازیار مزیدی^۳

۱. استادیار گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی گرگان، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران
 ۲، ۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، گروه معماری و شهرسازی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران

* مسئول مکاتبات:

m.pazhouhanfar@gmail.com

کد مقاله: ۱۳۹۶.۳۰.۳۲۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۴/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۸/۰۹

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد است.

مقدمه

محیط شامل عناصر کالبدی، پیام‌ها و رمزهایی است که مردم بر اساس نقش‌ها، توقعات، انگیزه‌ها و دیگر عوامل آن را درک می‌کنند و در مورد آن قضاوت می‌کنند. تعلق به مکان عامل مهمی در هماهنگی فرد و محیط، بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و درنهایت تداوم حضور در آن می‌باشد (فلاح، ۱۳۸۵). وجود فضاهای بی‌انگیزه، کسالت‌آور، بی‌کیفیت غیرانسانی و بی‌معنی که همچنان راه خود را ادامه می‌دهد، از ویژگی‌های شهرهای امروزی است. امروزه توسعه نامناسب، تضعیف حس مکان و دلبستگی به مکان موجب تغییر در احساس و تصور مردم از مکان شده است. در اغلب موارد تغییرات در محیط فیزیکی، نوع کاربری و فعالیت‌ها، به از بین رفتن ارزش‌ها و معناها منجر می‌شود (سجاد زاده، ۱۳۹۲). احساس دلبستگی با احساس تجربه و معنا همراه است. ایجاد احساس دلبستگی به منظور تأکید بر بهره‌مندی فضا توسط ساکن و تداوم استفاده از آن است (رامیار و ضرغامی، ۱۳۹۶). نیاز انسان به تعامل عاطفی، شناختی و رفتاری با مکانی که در آن زندگی می‌کند یا به عبارتی دل بستگی به همگان مهم‌ترین ابعاد رابطه‌ی انسان و مکان است که مورد توجه معماران، طراحان و برنامه ریزان قرار گرفته است (پیر بابایی و

همکاران، ۱۳۹۴). دل‌بستگی به مکان مفهومی چندبعدی پیچیده و بین‌رشته‌ای می‌باشد که باعث آمیخته شدن جنبه‌های مختلفی از پیوند مردم با مکان می‌شود. این مفهوم در دهه‌های اخیر مورد توجه جامعه شناسان، روانشناسان محیطی و ... قرار گرفته است (Hummon, 1992; Windsong, 2010; Trentelman, 2009).

دل‌بستگی مکانی بر موضوع رفتارهای فردی و گروهی و جوامع در مقیاسهای بزرگتر تأثیرگذار و مؤثر دانسته شد (Anguelovski *et al.*, 2016). پیچیدگی نظری دل‌بستگی به مکان از یک سو با مفهوم دل‌بستگی مرتبط بوده که دارای ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری است (Brown *et al.*, 2003) و از جهت دیگر ناشی از این است که احساسات انسانی درباره مکان‌ها، از محل‌هایی سرچشمه می‌گیرد که علاوه برداشتن فضای صوری و ظاهر جسمی و رؤیت پذیر دارای ابعاد بوم‌شناختی، اجتماعی و نمادی است (Altman and Low, 2010; Morgan, 2010; Scannell and Robert, 2010). با وجود اهمیتی که دل‌بستگی به مکان در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی داشته، با رشد شهرنشینی و گسترش فیزیکی شهرها، پیوند افراد با مکان‌ها دچار تحول شده است. تحرک فزاینده، مهاجرت بیرویه، ازدحام و تراکم جمعیت در شهرها و ازدیاد مسائل محیطی هم‌اکنون منجر به تهدید مکان‌هایی که برای ما اهمیت دارند، شده و به موازات آن، موجب کاهش دل‌بستگی ساکنان به مناطق شهری می‌شود. وجود مسائل شهری از یک سو و نقش دل‌بستگی در توسعه اجتماعی از جهت دیگر، اهمیت موضوع را علی‌الخصوص در شهرهای بزرگ و مهم کشور برجسته کرده است (امیرکافی و فتحی، ۱۳۹۰). میزان دل‌بستگی به مکان از جمله شاخص‌هایی است که نشان می‌دهد مطالبات احساسی و عاطفی چقدر پاسخ داده شده است (خدائی و همکاران، ۱۳۹۴). توجه علمی بیشتر به مقوله دل‌بستگی به مکان در سال‌های اخیر، بخشی به دلیل آگاهی از این مطلب است که پیوند انسان مکان با جهانی سازی، جابه جایی و نقل و انتقال مکانی و تجاوز مشکلات محیطی، رو به ضعف نهاده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۵). دل‌بستگی به مکان می‌تواند نقش عمده‌ای در تصورات ذهنی گردشگران ایفا کند. با استفاده از تصاویر می‌تواند تصور ذهنی در گردشگران را ایجاد کرد. بررسی‌ها حاکی از آن است که استفاده از تصاویر می‌تواند از کج‌تابی احتمالی حقیقت در ذهن مخاطب جلوگیری کند و این می‌تواند کمکی به این نکته داشته باشد که وقتی فرد در آن مکان قرار می‌گیرد، با توجه به تصورات ذهنی خود نسبت به مکان احساس دل‌بستگی داشته باشد. می‌توان گفت با ایجاد سرزندگی و نشاط در فضاهای شهری باعث جذب گردشگر شد و به ارتقاء تصویر ذهنی مردم نسبت به این فضاها کمک کرد (بازوندی و شهبازی، ۱۳۹۳). امروزه گردشگری به‌عنوان مهم‌ترین صنایع توسعه پایدار در هر جامعه‌ای به حساب می‌آید که باعث تحرک در تغییرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، شهری و محیطی می‌شود. یکی از پایه‌های اصلی توجه به پایداری، سکونت (جذب گردشگر) استفاده‌کننده در تالاب‌ها این است که استفاده‌کنندگان این مناطق به محیط‌زیست و فعالیت خود دل‌بستگی داشته باشند. وابستگی به مکان به‌عنوان یک مفهوم، رابطه و نقطه اتصال بین مردم و مکان‌ها به شمار می‌آید. (بحراسمانی کوهستانی و همکاران، ۱۳۹۱).

با توجه به موضوع تحقیق مطالعاتی توسط امیرکافی و فتحی (۱۳۹۰) در ارتباط با دل‌بستگی به مکان انجام شد و این نتیجه بدست آمده که دل‌بستگی به محله مسکونی پیوند احساسی بین افراد و محیطی که در آن سکونت دارند را نشان می‌دهد. بررسی در این مقاله نشان داده که جنسیت، وضعیت تأهل، تحرک ساکنان و وضعیت اقتصادی - اجتماعی مناطق مسکونی رابطه معناداری با دل‌بستگی به محیط مسکونی دارد. به‌طور کلی، مردها، افراد متأهل، کسانی که کمتر منزل مسکونی خود را عوض می‌کنند و همچنین افرادی که از نظر مالی مرفه‌تر می‌باشند، دل‌بستگی بیشتری به محله مسکونی خود دارند و رابطه معنی‌دار متغیرهای تحرک ساکنان و وضعیت اقتصادی - اجتماعی مناطق مسکونی با متغیر وابسته، به ترتیب با فرضیات مربوط به مدل نظام‌مند و مدل ارزش کاربری محله مسکونی همسویی دارد و آن را تأیید می‌کند. با گسترش شبکه روابط محلی، اعتماد متقابل تقویت می‌شود و اعمال کنترل اجتماعی تسهیل می‌گردد. علاوه بر این، شناخت متقابل، موجب کاهش گمنامی در محله می‌شود و احساس امنیت را در میان ساکنان تقویت می‌کند؛ احساس امنیت و آرامش به وجود آمده می‌تواند دل‌بستگی به محله مسکونی را افزایش دهد. تحقیق دیگری توسط سجاد زاده (۱۳۹۲) در ارتباط با دل‌بستگی به مکان انجام شده و این نتیجه بدست آمده که مؤلفه‌های احساسی، عملکردی و معنایی در دل‌بستگی به میدان و هویت‌مندی میدان‌های شهر نقش مهمی دارد، همچنین بین مؤلفه‌ها نیز رابطه مستقیم وجود دارد. در

ارتباط با مؤلفه‌های احساسی و نقش آن در دل‌بستگی به میادین شهر می‌توان اظهار داشت که حس آسایش و آرامش و تداعی خاطرات فردی و جمعی به‌واسطه حضور در فضا نقش مؤثری در دل‌بستگی و هویت‌مند شدن چنین فضاهایی دارد. همچنین حس مردم‌واری ناشی از عواملی نظیر حضور اقشار مختلف جامعه و تعاملات آن‌ها در فضا، باعث ارتقاء تصور ذهنی شهروندان نسبت به فضا می‌شود. نوری مکرّم (۱۳۹۳) نیز در تحقیق خود به موضوع دل‌بستگی به مکان پرداخت و به این نتیجه رسید که مؤلفه‌های احساسی - عملکردی - معنایی باعث ایجاد دل‌بستگی به رودخانه شده و در نتیجه هویت‌مندی رودخانه کارون در عین حال رابطه مستقیم بین مؤلفه‌های مذکور وجود دارد. در ارتباط با مؤلفه‌های احساسی و نقش آن در دل‌بستگی به رودخانه کارون می‌توان گفت حس آرامش و آسایش ساکنین در جداره ساحلی رودخانه و تداعی خاطره‌های فردی و جمعی به‌واسطه حضور در فضا از یک‌سو و احساس تعلق خاطر و این‌همانی، نقش به‌سزایی در دل‌بستگی و در نهایت هویت‌مند شدن چنین فضاهایی دارد. همچنین حس مردم‌واری رودخانه که ناشی از عوامل مختلفی نظیر حضور اقشار متفاوت جامعه و ایجاد خاطره‌های جمعی در تعاملات آن‌ها در فضا، باعث ارتقاء این‌همانی و تعلق خاطر شهروندان نسبت به رودخانه می‌شود. در ارتباط با ویژگی‌های عملکردی و فعالیتی رودخانه و تأثیر آن در ارتقاء دل‌بستگی به رودخانه‌های درون شهرها می‌توان گفت برآورده نکردن برخی از نیازهای فیزیولوژیکی و اقتصادی شهروندان از عوامل مهم ایجاد دل‌بستگی به شمار می‌رود. بازوندی و شهبازی (۱۳۹۳) در مقاله خود به ارتباط با ایجاد تصویر ذهنی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که وجود کاربری مختلف، وجود فضاهایی برای اوقات فراغت، نورپردازی مناسب، حضور گیاهان، قابلیت دسترسی فضا به وسایل نقلیه عمومی، ایمنی عابرین از وسایل نقلیه، اختصاص دادن فضای خیابان به پیاده و کف‌سازی مناسب که به‌عنوان عوامل تأثیرگذار در استفاده از فضا در نظر گرفته شده بودند و بر تصورات ذهنی افراد تأثیرگذار است. همچنین نتیجه نشان می‌دهد که به ترتیب مؤلفه‌های حضور گیاهان و آب‌نما، نورپردازی مناسب، ایمنی عابرین از وسایل نقلیه، وجود کاربری مختلف و قابلیت دسترسی فضا به وسایل نقلیه بالاترین میانگین را دارند.

کاکاوند و همکاران (۱۳۹۲) نیز در ارتباط با تصویر ذهنی شهروندان به تحقیق پرداختند و به این نتیجه رسیدند که معیارهایی از قبیل معیارهای محیطی (احساس آرامش، وضعیت بهداشت، پاکیزگی هوا)، معیارهای اجتماعی و فرهنگی (حس شادی و سرزندگی، امنیت، علاقه به محل، زیبایی ساختمان‌های موجود)، معیارهای کالبدی (امکان دسترسی سریع و راحت، دسترسی به امکانات تفریحی - فراغتی) در تصویر ذهنی گردشگران تأثیر دارد و مؤلفه‌های اجتماعی باعث رضایت شهروندان از تصویر ذهنی شهروندان شده است. بر اساس آنچه گفته شد و با توجه به مطالعه سایر مقالات، معیارهای دل‌بستگی به مکان به ۳ دسته احساسی، عملکردی و معنایی دسته‌بندی می‌شود که احساسی شامل گویه‌هایی از قبیل حس مباحث نسبت به تالاب، حس آرامش در این محیط، تمایل به ماندن بیشتر در تالاب، خو گرفتن و عادت کردن به تالاب، احساس خوب در ماندن در تالاب و علاقه به گپ و گفت در تالاب (سجاد زاده، ۱۳۹۲)، عملکردی شامل گویه‌هایی از قبیل تصور فضایی بالا نسبت به تالاب (سجاد زاده، ۱۳۹۲)، مناسب بودن تالاب برای استراحت، مناسب بودن تالاب برای رفع نیازهای روزانه، وضعیت بهداشتی محیط و امنیت محیط (کاکاوند و همکاران، ۱۳۹۲) و معنایی شامل متغیرهایی از قبیل آشنا شدن با افراد دیگر، تناسب اخلاقی و اقتصادی افراد، حفظ حریم اخلاقی در این مکان، نمادهای کالبدی و فرهنگی (سجاد زاده، ۱۳۹۲)، وجود عوامل خاطره‌انگیز (مسعود و همکاران، ۱۳۹۱)، حس شادی و سرزندگی در این محیط و زیبایی محیط تالاب هست (کاکاوند و همکاران، ۱۳۹۲). همچنین تصور ذهنی شامل گویه‌هایی از قبیل خوانایی، به خاطر سپردن و جهت‌یابی می‌باشد که خوانایی خود شامل متغیرهایی از قبیل شناخت آسان اجزای محیط در ذهن و برقراری ارتباط مؤثر بین این اجزا در ذهن (لینچ، ۱۳۸۳)، به خاطر سپردن شامل شاخص‌هایی از قبیل وجود نشانه‌های مشخص و جاذب و منحصر به فرد بودن نشانه‌های تالاب میانکاله (لینچ، ۱۳۸۳) و جهت‌یابی شامل شاخص‌هایی از قبیل شناسایی کامل مسیر و روشن بودن طول مسیر می‌رود (لینچ، ۱۳۸۳).

احساس دل‌بستگی به مکان، از جمله موضوعاتی است که باید به‌دقت در طرح و تدوین و برنامه‌ریزی شهری مدنظر قرار گیرد. تالاب میانکاله به‌عنوان یکی از ذخایر زیست‌محیطی کره مسکونی در کنوانسیون رامسر شناخته شده است (شبستانی و شبستانی، ۱۳۸۵) که تالاب به دلیل استفاده مهاجرین از سایر نقاط شهری و روستایی دارای تنوع جمعیتی و فرهنگی هست که موجب به وجود آمدن فرهنگ خاص در بین ساکنان آن گردید

که خود آن عاملی در جهت کاهش دل‌بستگی استفاده‌کنندگان می‌باشد. از این رو هدف اصلی از این مقاله بررسی ارتباط و تأثیرگذاری دل‌بستگی مکان بر تصورات ذهنی گردشگران تالاب میانکاله می‌باشد.

تحقیقات حاکی از آن است که دل‌بستگی به مکان نقش مهمی در انگیزه حضور و مراقبت از فضاها می‌کند (Kyl et al., 2004). بسیاری از محققین اعتقاد دارند حس مکان، مفاهیم هویت مکانی، دل‌بستگی به یک مکان، ضمن آنکه منشعب از تجربه‌ها و رفتارها و سازمان اجتماعی و احساسی افراد منشعب شده است و محرک انگیزه‌های رفتاری افراد نیز بوده و باعث هدفمندی رفتاری می‌شود؛ بنابراین افراد با رفتارها و کنش‌های خود در فضا، سعی در توجه به مراقبت بیشتر از آن را خواهند داشت. دل‌بستگی به مکان مبنای نحوه ارتباط و تعامل عاطفی مثبت انسان با فضا می‌باشد و به واسطه خصوصیات فردی، جمعی و فرهنگی و اجتماعی ایجاد می‌شود (Altman and Low, 1992). برقراری این تعامل عاطفی، موجبات پیوند انسان با فضا و معنا بخشی به فضا را فراهم می‌کند (Rubinstein and Parmelee, 1992) و باعث علاقه بیشتر به مکان می‌شود (Bonaiuto et al., 1999).

به‌طور کلی دل‌بستگی به مکان شامل سه شاخص می‌باشد. اولین شاخص عامل معنایی است. مفهوم دل‌بستگی به مکان در قلمرو تداعی معنایی محیط قابل تعریف می‌باشد. معنا در ارتباط با جنبه روانشناسی و ادراکی تجربه محیط بوده و در این محدوده دل‌بستگی به مکان به‌عنوان نقطه اتصال فرد و محیط می‌باشد (Hernandez, 2001). مطالعات حاکی از آن است که معانی نمادین مکان نقش مهمی در دل‌بستگی مکان ایجاد می‌کند بنابراین اهمیت ارتباطات اجتماعی در مکان باید مورد توجه قرار گیرد (نوری مکرّم، ۱۳۹۳). دومین شاخص عوامل عملکردی بر کیفیت مکان در پاسخگویی به نیازهای کاربران در مقایسه با سایر مکان‌ها اشاره دارد و به تجارب قبلی فرد، نحوه دسترسی به مکان و الگوهای فعالیتی وابسته می‌باشد (Williams and Vaske, 2003). سومین شاخص عوامل احساسی می‌باشد که از ویژگی‌های اصلی دل‌بستگی به مکان روابط احساسی نزدیک با مکان است. بدین ترتیب دل‌بستگی به مکان باعث پیوندی مؤثر و ماندگار مکان‌هایی که مردم از آن استفاده می‌کنند می‌شود که در آنجا احساس آسایش و آرامش بیشتری به وجود می‌آید (نوری مکرّم، ۱۳۹۳). به‌طور خلاصه شاخص‌های دل‌بستگی به مکان در جدول ۱ اشاره شده است.

جدول ۱: شاخص‌های دل‌بستگی به مکان.

هدف	راهبرد	سیاست
احساسی		حس مباحث نسبت به تالاب
		حس آرامش در این محیط
		تمایل به ماندن بیشتر در تالاب
		خو گرفتن و عادت کردن به تالاب
		احساس خوب درماندن در تالاب
دل‌بستگی مکان		علاقه به گپ و گفت در تالاب
		وضعیت بهداشتی محیط
		پاکیزگی هوا در این محیط
		تصور فضایی بالا نسبت به تالاب
		مناسب بودن تالاب برای استراحت
عملکردی		مناسب بودن تالاب برای رفع نیازهای روزانه
		امنیت محیط
		آشنا شدن با افراد دیگر
		تناسبات اخلاقی و اقتصادی
		حفظ حریم اخلاقی در این مکان
معنایی		نمادهای کالبدی و فرهنگی

هدف	راهبرد	سیاست
		وجود عوامل خاطره‌انگیز
		حس شادی و سرزندگی در این محیط
		زیبایی محیط تالاب

تالاب‌ها وقتی باعث بیشترین مطلوبیت برای انسان می‌شوند که انتظارات وی را برآورده سازند. این انتظارات در قالب ابعاد مختلف معنا پیدا می‌کند. چنانچه هر یک از این عوامل در محیط زندگی یک فرد فاقد کیفیات مطلوب باشند بر ادراک و احساس وی از فضا و در نتیجه بر سطح رضایتمندی او از محیط زندگی تأثیر به‌سزایی دارد (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۰). مشاهده محیط به مفهوم ایجاد تصور ذهنی بر اساس تجارب و مشاهدات گذشته می‌باشد. هر چه ذخیره اطلاعات در ذهن به‌خوبی سازمان پیدا نکرده باشد، بهره‌گیری از آن اطلاعات جهت بازشناسی محیط و ایجاد و تصویر درست و کامل، مشکل‌تر و ناقص‌تر می‌شود. بدیهی است تصورات ذهنی فقط از چند اسم که به‌طور نامنظم کنار هم قرار گرفته‌اند، تشکیل می‌شود. ولی همین که تصویری هرچند ناقص از محیط داشته باشیم، می‌توان مدلی به دست آورد هرچند ناقص که به ما نشان می‌دهد توجه مردم بیشتر معطوف چند نقطه یا عناصری است و تصویر ذهنی آن‌ها از محیط چیست؟ (بحرینی ۱۳۸۲) عوامل مختلفی باعث ایجاد تصویر ذهنی در شهروندان می‌شود و برای پیشبرد آن‌ها باید سیاست و روش‌های خاصی را بکار برد. در جدول ۲ به این‌گونه عوامل اشاره شده است. تصویر ذهنی انسان از محیط تا حدودی بر رفتار فضایی او تأثیرگذار می‌باشد. مؤثرترین نقش تصویر روشن از محیط در ذهن شخص آن است که وی را قادر سازد که به‌منظور تعقیب مقاصد خود در شهر حرکت کند. تصویری خوب از محیط به شخص نوعی احساس امنیت می‌دهد. او می‌تواند رابطه‌های موزون بین خود و جهان خارج به وجود آورد و این درست برخلاف احساس ترس است که به انسان دست می‌دهد. وقتی راه و جهت خود را گم کرده باشد معنای این مطلب آن است که احساس شیرینی که شخص از محیط زندگی خود دارد نه تنها به سبب آشنا بودن با آن بلکه به دلیل این است که تصویری دقیق از آن در ذهن او وجود دارد (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۰).

جدول ۲: شاخص‌های تصویر ذهنی افراد (بر اساس لینچ، ۱۳۸۳).

هدف	راهبرد	سیاست
	خوانایی	شناخت آسان اجزا محیط در ذهن
	به خاطر سپردن	برقراری ارتباط مؤثر بین این اجزاء در ذهن وجود نشانه‌های مشخص و جاذب
تصویر ذهنی	بازشناسی	منحصربه‌فرد بودن نشانه‌ها مکان بهره‌گیری مجدد از نشانه‌های ذهنی
	جهت‌یابی	شناسایی کامل مسیر روش بودن طول مسیر

در ایران چندین تالاب ملی و بین‌المللی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها تالاب میانکاله بوده که یکی از پناهگاه‌های مهم حیات‌وحش کشور است که از سال ۱۳۴۸ جزو مناطق حفاظت شده بوده و پس از آن با توجه به ویژگی‌های بوم‌شناختی، به عنوان رویشگاه و زیستگاه تعداد بی‌شماری از گونه‌های در معرض خطر و به ویژه پرندگان آبی شد. همچنین این تالاب در سال ۱۳۵۵ به عنوان یکی از ذخیره‌گاه‌های زیست سپهر به کمیته برنامه انسان و کره مسکون یونسکو معرفی شد. این پناهگاه از دو قسمت محیط آبی و خشکی تشکیل شده است و جمعاً مساحتی ۶۷۳۴۸/۷ هکتار است. این شبه جزیره به لحاظ اقتصادی دارای اهمیت است و ۵۰ درصد خاویار ایران از این مکان به دست می‌آید. همچنین این شبه‌جزیره ۲۴ گونه آبی دارد که ۸ گونه آن جزو گونه‌های وارداتی و ۱۶ گونه بومی دریای خزر در این تالاب وجود دارند (امیرنژاد و همکاران، ۱۳۸۹).

شکل ۱: شبه جزیره میانکاله (منبع: www.miyankaleh.com).

مواد و روش‌ها

روش این پژوهش مطالعه میدانی از نوع توصیفی-تحلیلی و پیمایشی است و بر اساس رویکرد کمی انجام شده است. برای جمع‌آوری مطالب از روش اسنادی کتابخانه‌ای که همان مقالات است استفاده شده است. همچنین توزیع پرسشنامه و مصاحبه با شهروندان و گردشگران نیز انجام گرفته است. در ابتدای مبحث به تحلیل توصیفی داده‌های جمعیت شناختی شامل جنس، سن و تحصیلات اعضای نمونه جامعه آماری پرداخته شد. بخش دیگر، مربوط به تحلیل داده‌های اختصاصی است که داده‌های متغیرهای فرضیه‌ی این پژوهش را طبقه‌بندی، تلخیص و توزیع فراوانی آن را ارائه می‌کند. جامعه آماری پژوهش، شامل گردشگران و ساکنین تالاب میانکاله هستند و تعداد آن‌ها با توجه به تعداد گردشگرانی که در بهار ۱۳۹۴ از این جزیره دیدن کردند بنا بر خبرگزاری فارس ۲۵ هزار نفر می‌باشد که با توجه به جدول مورگان تعداد حجم نمونه ۳۷۸ و در آخر برای اطمینان از پایایی پرسشنامه آلفای کرونباخ محاسبه می‌شود. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ استفاده شده است. متغیرهای این تحقیق با توجه به پیشینه به دودسته متغیر وابسته و مستقل تقسیم می‌شود که دلبستگی به مکان متغیر مستقل بوده و شامل گویه‌هایی از قبیل عملکردی، معنایی و احساسی هست و متغیر وابسته تصورات ذهنی گردشگران بوده که شامل گویه‌هایی از قبیل خوانایی، به خاطر سپردن، بازشناسی و جهت‌یابی می‌شود. به منظور بررسی فرضیات تحقیق از آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی ارتباطات متغیرها و از رگرسیون خطی برای میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های دلبستگی مکان به تصورات ذهنی استفاده شده است. همچنین از آزمون‌های آماری t-test و تحلیل واریانس یک‌طرفه، برای اثبات یا رد اختلاف فرضیات تحقیق استفاده گردید. فرضیات تحقیق به شرح زیر بوده است:

- به نظر می‌رسد بین متغیرهای دلبستگی به مکان و تصورات ذهنی گردشگران تالاب میانکاله رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد دلبستگی به مکان برحسب عوامل دموگرافیک (جنسیت، وضعیت تأهل و میزان تحصیلات) تفاوت معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد تصورات ذهنی برحسب عوامل دموگرافیک (جنسیت، وضعیت تأهل و میزان تحصیلات) تفاوت معناداری وجود دارد.

نتایج

در این بخش ابتدا فرضیه‌های پژوهش در قالب فرضیه‌ی صفر و یک آماری در سطح آلفای پنج‌صدم به صورت استنباطی ارائه می‌شود و سپس بر اساس آزمون همبستگی و رگرسیون نتایج به همراه معادله پیش‌بین ارائه می‌شود. علاوه بر آن برای بررسی تفاوت این متغیرها برحسب عوامل دموگرافیک از آزمون‌های T-Test و ANOVA استفاده می‌گردد. خلاصه نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌های جمعیت شناختی بر اساس آمار توصیفی به شرح جدول ۳ آمده است. ۱۶۶ نفر از ۳۷۸ پاسخگو (معادل ۴۳/۹ درصد) که به سؤالات پرسشنامه‌ها پاسخ داده‌اند مذکر و

سایر پاسخگویان مؤنث هستند. همان طور که مشاهده می شود ۲۳/۵ درصد پاسخگویان کمتر از دیپلم، ۲۵/۴ درصد از پاسخ دهندگان دارای تحصیلات دیپلم، ۲۸/۶ درصد دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۸/۲ درصد دارای تحصیلات لیسانس، ۱۰/۱۰ درصد تحصیلات فوق لیسانس و ۴/۲ درصد تحصیلات دکتری دارند. ۲۸۳ نفر از ۳۷۸ پاسخگو (معادل ۷۴/۹ درصد) که به سؤالات پرسشنامه ها پاسخ داده اند متأهل و سایر پاسخگویان مجرد هستند.

جدول ۳: ویژگی های جمعیت شناختی نمونه آماری.

ویژگی	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۱۶۶
	زن	۲۱۲
تحصیلات	کمتر از دیپلم	۸۹
	دیپلم	۱۰۵
	فوق دیپلم	۱۰۸
	لیسانس	۳۱
	فوق لیسانس	۳۸
تأهل	دکتری	۱۶
	مجرد	۲۸۳
	متأهل	۹۵

آمار توصیفی برای متغیرهای تحقیق در جدول ۴ ارائه شده است. مقدار میانگین و انحراف و تعداد مشاهدات به تفکیک برای هریک از متغیرهای تحقیق در جدول ۴ مشخص شده است. میانگین و انحراف معیار تصورات ذهنی به ترتیب ۲/۸۴ و ۰/۵۳ می باشد. از بین شاخص های اندازه گیری مربوط به متغیرهای اثرگذار دلبستگی مکان بر تصورات ذهنی متغیر عملکردی با میانگین ۳/۴۶ و انحراف معیار ۰/۸۵ از سایر متغیرهای دیگر بیشتر است.

جدول ۴: آمار توصیفی متغیرهای تحقیق.

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف معیار
تصورات ذهنی	۳۷۸	۲/۵۴	۰/۵۳
احساساتی	۳۷۸	۲/۴۸	۰/۶۴
عملکردی	۳۷۸	۳/۴۶	۰/۸۵
معنایی	۳۷۸	۳/۶۲	۰/۸۰

منبع: محاسبات تحقیق حاضر

ابتدا برای سنجش پایایی پرسشنامه های تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه های تصورات ذهنی (۰/۷۵)، مؤلفه های دلبستگی مکان شامل احساسی (۰/۸۲)، عملکردی (۰/۷۸) و معنایی (۰/۷۹) نشان می دهد چون ضریب آلفا بیشتر از ۰/۷۰ است، پرسشنامه ها از پایایی قابل قبولی برخوردارند. روایی محتوایی پرسشنامه ها براساس نظر خبرگان هم تأیید شد. با توجه به فرض های طرح شده در این مقاله ابتدا به بررسی همبستگی بین متغیرها پرداختیم. روش پیشنهادی با توجه به نوع داده ها و حجم آن ها استفاده از همبستگی پیرسون می باشد که به ضریب همبستگی گشتاوری پیرسون (Pearson Correlation Coefficient) معروف است

و برای محاسبه درجه و میزان ارتباط خطی بین متغیرها به کار می‌رود. ضریب همبستگی یک آزمون پارامتری است. بنابراین لازم است توزیع داده‌ها از توزیع نرمال تبعیت کند به این منظور ابتدا کل پارامترهای مورد و مقایسه را به نرمال استاندارد تبدیل نموده تا بتوانیم از نحوه رابطه خطی یا غیرخطی بین دو متغیر اطلاع یابیم.

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین دلبستگی به مکان و تصورات ذهنی گردشگران تالاب میانکاله رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به نتایج به دست آمده از جدول ماتریس همبستگی (جدول ۵)، می‌توان گفت با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ بین متغیرهای دلبستگی به مکان و متغیرهای تصورات ذهنی رابطه وجود دارد. از طرفی، مقدار این رابطه برابر ۰/۳۴۷ است، به صورت مستقیم و در حد متوسط رو به بالا می‌باشد. بدین معنی که با بالا رفتن دلبستگی به مکان، اثر متغیرهای تصورات ذهنی نیز به نسبت خوبی در بین گردشگران بالا خواهد رفت.

جدول ۵: همبستگی پیرسون بین دلبستگی به مکان و تصورات ذهنی گردشگران.

همبستگی پیرسون	
تصورات ذهنی	
همبستگی پیرسون	**۰/۳۴۷
Sig. (2-tailed)	۰/۰۰۴
تعداد	۳۷۸

. با استفاده از تست رگرسیون خطی به روش Enter به تدقیق رابطه میان دلبستگی تصورات ذهنی مکان و سه مؤلفه دلبستگی مکان پرداخته که نتایج حاصله به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۶: نتیجه آزمون ضریب همبستگی و ضریب تعیین.

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
۱	^a ۰/۴۳۵	۰/۱۹	۰/۱۸۳	۰/۴۷۵	۱/۳۵۱

a. Predictors: (Constant), عملکردی، معنایی احساسی، عملکردی b. Dependent Variable: تصورات ذهنی

مقادیر R Square نشان می‌دهد که ۰/۱۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته تحت تأثیر متغیر مستقل می‌باشد. از آنجاکه مقدار آماره دوربین واتسون (۱/۳۵۱) در فاصله بین ۱/۵ و ۲/۵ قرار دارد، فرض عدم وجود همبستگی بین خطاها رد نمی‌شود و می‌توان از رگرسیون استفاده کرد. جدول (۷) در قسمت ANOVA، Sig. کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد که نشان‌دهنده معادله رگرسیون خطی می‌باشد.

جدول ۷: تحلیل واریانس رگرسیون.

ANOVA ^a					
Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	۱۹/۸۹۳	۳	۶/۶۳۱	۲۹/۱۶۳	^b ،،،،
Residual	۸۵/۰۴۱	۳۷۴	۰/۲۲۷		
Total	۱۰۴/۹۳۴	۳۷۷			

a. Dependent Variable: تصورات ذهنی b. Predictors: (Constant), عملکردی، معنایی احساسی، عملکردی

با توجه به این مهم که در این پروژه ($\alpha = 0/05$) در نظر گرفته شده، جدول ۸ نشان دهنده میزان تأثیرگذاری هر یک از مؤلفه‌های دلبستگی مکان بر روی متغیر وابسته تصورات ذهنی گردشگران از تالاب میانکاله در سطح معنی‌داری $\alpha = 0/05$ می‌باشد. با توجه به خروجی جدول ۸ و خطای معیار ضرایب ستون Beta، هر چه قدر مطلق آن بیشتر باشد رابطه قوی‌تر متغیر وابسته و مستقل را نشان می‌دهد. برای دو متغیر «احساسی» و «عملکردی» با توجه به آماره t که بیشتر از $1/96$ و سطح معنی‌داری (sig) که کوچک‌تر از $0/05$ است، فرض تساوی ضرایب رگرسیون و مقدار ثابت با مقدار صفر رد می‌شود و نیازی به خارج کردن آن‌ها از معادله رگرسیون نیست ولی متغیر «معنایی» با داشتن سطح معنی‌داری بیشتر از ۵ درصد از مدل رگرسیون خارج می‌شود و نقشی در تبیین متغیر تصور ذهنی از جزیره میانکاله ایفا نمی‌کند. به عبارتی دو متغیر و مقدار ثابت نقش معنی‌داری در پیش‌بینی تصور ذهنی ایفا می‌کنند که متغیر احساسی اثر مثبت ولی متغیر عملکردی نقش منفی را ایفا می‌کند. معادله رگرسیون به این صورت است: تصور ذهنی از جزیره میانکاله = (عملکردی) $0/292$ - (احساسی) $0/578$.

جدول ۸: ضرایب رگرسیونی و مقادیر ویژه.

Model	Coefficients ^a				Collinearity Statistics		
	Unstandardized Coefficients B	Std. Error	Standardized Coefficients Beta	t	Sig.	Tolerance	VIF
1 (Constant)	۱/۹۸	۰/۱۱۹		۱۶/۶۳۴	۰,۰۰		
احساساتی	۰/۴۸	۰/۰۵۱	۰/۵۷۸	۹/۳۳۲	۰,۰۰	۰/۵۶۴	۱/۷۷۳
عملکردی	-۰/۱۸۲	۰/۰۴۶	-۰/۲۹۲	-۳/۹۷۹	۰,۰۰	۰/۴۰۲	۲/۴۸۵
معنایی	-۰/۰۶۶	۰/۰۴۶	۰/۱۰۰	-۱/۵۴۵	۰/۱۲۳	۰/۵۲۰	۱/۹۲۴

a. Dependent : تصورات ذهنی

b. Predictors: (Constant), معنایی, عملکردی, احساسی

فرضیه ۲: به نظر می‌رسد دلبستگی به مکان بر حسب عوامل دموگرافیک (جنسیت، وضعیت تأهل و میزان تحصیلات) تفاوت معناداری وجود دارد. برای بررسی این فرضیه از آزمون T دو گروه مستقل بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل استفاده شده است. جدول زیر آماره‌های آزمون را نشان می‌دهد.

جدول ۹: آزمون T-TEST مقایسه متغیر دلبستگی مکان بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل.

سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین‌ها	درجه آزادی	T آماره	دلبستگی به مکان بر حسب
۰/۰۱۴	۰/۰۴	۳۷۶	-۲/۶۰۸	جنسیت
۰/۰۴۵	۰/۱۳	۳۷۶	۱/۹۳۳	وضعیت تأهل

$P < 0/05$

با توجه به سطح معنی‌داری تفاوت معنی‌داری بین نمرات کسب‌شده بین زنان و مردان در دلبستگی به مکان وجود دارد. به بیان دیگر جنسیت افراد در دلبستگی به مکان تأثیر دارد. در مقایسه میانگین‌ها زنان $0/04$ نسبت به مردان دلبستگی بیشتری به مکان داشتند. همچنین دلبستگی به مکان در افراد متأهل و مجرد نیز تفاوت معناداری وجود دارد. به بیان دیگر تأهل افراد در دلبستگی به مکان تأثیر دارد، در این بین افراد متأهل به

میزان ۰/۱۳ نمره دلبستگی به مکان بیشتری نسبت به مجرد ما دارند. آزمون واریانس یک طرفه (ANOVA) برای تحصیلات مراجعه کنندگان اجرا شد، اما تفاوت معنی داری بین گروه‌ها یافت نشد و در نتیجه فرضیه‌ی در مورد تحصیلات رد شد. فرضیه ۳: به نظر می‌رسد دلبستگی به مکان بر حسب عوامل دموگرافیک (جنسیت، وضعیت تأهل و میزان تحصیلات) تفاوت معناداری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون T دو گروه مستقل برحسب جنسیت و وضعیت تأهل آزمون واریانس یک طرفه (ANOVA) برحسب تحصیلات استفاده شده است؛ اما تفاوت معنی داری بین گروه‌ها یافت نشد و در نتیجه فرضیه‌ی در مورد کلیه عوامل دموگرافیک رد شد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد که بین متغیرهای دلبستگی به مکان و متغیرهای تصورات ذهنی رابطه وجود دارد و این رابطه، به صورت مستقیم و در حد متوسط رو به بالا می‌باشد و با بالا رفتن دلبستگی به مکان، اثر متغیرهای تصورات ذهنی نیز به نسبت خوبی در بین گردشگران بالا خواهد رفت. از میان مؤلفه‌های دلبستگی مکان دو مؤلفه بر تصورات ذهنی گردشگران از تالاب میانکاله تأثیرگذار بود که مؤلفه احساسی اثر مثبت داشت. نتایج آشکار کرد که گردشگران حس مثبتی به تالاب دارند و آنجا را مکانی برای گپ و گفتگو می‌بینند و این موارد تأثیر به سزایی در افزایش دلبستگی گردشگران به تالاب میانکاله دارد. این نتایج در راستای مطالعات سجاده زاده (۱۳۹۲) و نوری مکرم (۱۳۹۳) است که نشان دادند که حس آرامش و آسایش ساکنین در مناطق مورد مطالعه تداعی خاطرهای فردی و جمعی به واسطه حضور در فضا از یک سو و احساس تعلق خاطر و نقش به سزایی در دلبستگی مکان دارد. در بررسی تأثیر مؤلفه‌های عملکردی بر تصورات ذهنی افراد نتایج نشان داد که مؤلفه عملکردی نه تنها نقش مثبت ندارد بلکه نقش منفی نیز ایفا می‌کند. برخلاف نتایج مطالعات مطالعه امیر کافی و فتحی (۱۳۹۳) ممکن است نتایج منفی ناشی از آن باشد که گردشگران آنجا را محیطی برای رفع نیازهای روزانه استراحت خود نمی‌بینند که آن‌ها آن را ناشی از پایین بودن سطح بهداشت و امنیت پایین منطقه دانسته‌اند. علاوه بر این هیچ ارتباطی میان مؤلفه‌های معنایی و دلبستگی به مکان یافت نشد. این نشان می‌دهد که گردشگران آنجا را محلی برای آشنایی افراد و تعاملات نمی‌بینند و بیشتر محلی برای حس آرامش و سکوت می‌بینند. مطالعات همچنان نشان داد که جنسیت افراد در دلبستگی به مکان تأثیر دارد و مطابق مطالعات کردان دلبستگی بیشتری به مکان دارند و دل‌بستگی به مکان در افراد متأهل به میزان نسبت به مجردها بیشتر می‌باشد. با وجود تفاوت معنی داری در تصورات ذهنی برحسب عوامل دموگرافیک یافت نشد. در نهایت با توجه به اطلاعات گردآوری شده با استفاده از تکنیک پرسشنامه و تجزیه و تحلیل آن‌ها، فرضیه پژوهش حاضر، بدین صورت اصلاح می‌شود: مؤلفه‌های احساسی تأثیر مثبت و مؤلفه‌های عملکردی تأثیر منفی در تصورات ذهنی گردشگران از تالاب میانکاله را به همراه داشته است. این تحقیق نقش دلبستگی به مکان در تصورات ذهنی افراد را نشان داد و وجود این مطالعات آینده می‌توانند به بررسی عوامل تأثیرگذار در دلبستگی به مکان که می‌تواند تأثیرگذار بر تصورات ذهنی افراد باشد بپردازند. پیشنهاد می‌شود از آنجایی که مطالعات پیشین نشان دادند که مؤلفه‌های عملکردی نقش به سزایی در دلبستگی به مکان دارند و وجود این که در این تحقیق نقش منفی را اعمال کرد مسئولان و برنامه ریزان مکان‌هایی برای استراحت، خرید مایحتاج روزانه گردشگران به تناسب تعداد افراد با امنیت کامل و رعایت بهداشت را فراهم کنند تا نقش مثبتی در افزایش تصورات ذهنی گردشگران ایجاد کنند. همچنین از آنجا که تالاب میانکاله طبیعت بکر و دست‌نخورده آن احساس آرامش را در مردم القاء می‌کند طراحان و معماران مناسب و همساز با این طبیعت فضاهای مورد نیاز گردشگران را طراحی کنند.

منابع

- امیرکافی، م. و فتحی، ش.، ۱۳۹۰. بررسی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی به محله مسکونی مطالعه موردی: شهر کرمان. مطالعات اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره ۱، صفحات ۱-۲۶.
- امیرنژاد، ح.، رفیعی، ح. و اتقایی، م.، ۱۳۸۹. برآورد ارزش حفاظتی منابع محیطی (مطالعه موردی: تالاب بین‌المللی میانکاله). محیط‌شناسی، سال سی و ششم، شماره ۵۳، صفحات ۸۹-۹۹.
- بازوندی، ف. و شهبازی، م.، ۱۳۹۳. نقش سرزندگی در ایجاد تصویر ذهنی شهروندان و میزان بهره‌گیری از فضای شهری. فصلنامه پژوهش‌های منظر شهر، سال اول، شماره ۱، صفحات ۳۳-۴۳.
- بحراسمانی کوهستانی، س.، میکائیلی تبریزی، ع.، سلمان ماهینی، ع. و کامیاب، ح.، ۱۳۹۱. بررسی اصول زیبایی‌شناسی در طراحی و معماری طبیعت. دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست، تهران، دانشگاه تهران.
- سجاد زاده، ح.، ۱۳۹۲. نقش دل‌بستگی به مکان در هویت‌بخشی به میدان‌های شهری (نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان). دوره ۱۰، شماره ۲۵، صفحات ۶۵-۷۸.
- پیربایانی، م.، قره بگلو، م. و علی نام، ز.، ۱۳۹۴. بررسی فرآیند دل‌بستگی به مکان در مطالعات شهری با رویکرد روان‌شناختی، فصلنامه هی تازه‌های علوم شناختی، سال هفدهم، شماره ۱، صفحات ۴۶-۵۹.
- خدائی، ز.، رفیعیان، م.، داداش پور. و تقوایی، ع.، ۱۳۹۴. بررسی تأثیر ظرفیت مکانی بر دل‌بستگی به مکان از منظر گروه نوجوان در شهر تهران، پژوهش‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۳، شماره ۱، صفحات ۳۳-۵۴.
- رامیار، ر. و ضرغامی، ا.، ۱۳۹۶. تأثیر دل‌بستگی به مکان بر سرمایه اجتماعی در محیط‌های مشترک همسایگی؛ نمونه موردی: مجتمع مسکونی نور در تهران، مطالعات شهری، دوره ۶، شماره ۲۳، صفحات ۳۹-۵۲.
- رحیمی، ل.، رفیعیان، م. و باقری، م.، ۱۳۹۵. تبیین مؤلفه‌های "دل‌بستگی به مکان" در مقیاس محله و شهر و تحلیل تعمیم‌پذیری آن؛ نمونه موردی: محله تاریخی سرخاب تبریز، فصلنامه آرمانشهر، دوره ۹، شماره ۱۷، صفحات ۲۲۵-۲۳۶.
- شبستانی، ش. و شبستانی، ش.، ۱۳۸۵. بررسی ظرفیت‌های تفریحی تالاب میانکاله (مشکلات و راهکارها). همایش منابع طبیعی و توسعه پایدار در عرصه‌های جنوبی دریای خزر، صفحات ۷-۱.
- غفاری، م.، رضایی دولت‌آبادی، ح. و دهقانی اناری، ف.، ۱۳۹۳. تحلیل عوامل مؤثر بر وفاداری گردشگران به مقاصد گردشگری (مورد مطالعه: گردشگران خارجی سفرکرده به شهر اصفهان). مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۲، شماره ۳، صفحات ۵۵۱-۵۶۸.
- فلاح، م. ص.، ۱۳۸۳. مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، صفحات ۵۷-۶۶.
- کاظمی، م.، پور، س.، سعادت یار، ف. س. و بی‌طرف، ف.، ۱۳۹۰. تأثیر تصویر ذهنی گردشگران بر ارزش ادراک شده از شهرهای ساحلی دریای خزر با تأکید بر نقش واسط کیفیت عوامل ادراک شده. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره ۶، صفحات ۱۹-۳۴.
- کاکاوند، ا.، براتی، ن. و امین زاده گوهر ریزی، ب.، ۱۳۹۲. سنجش تطبیقی تصویر ذهنی شهروند و شهرساز به مفهوم کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر قزوین). باغ نظر، سال دهم، شماره ۲۵، صفحات ۱۰۱-۱۱۲.
- لینچ، ک.، ۱۳۸۳. سیمای شهر. مترجم منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم: تهران.
- مسعود، م.، حجت، ع. و ناسخیان، ش.، ۱۳۹۱. زیبایی‌شناسی تطبیقی مؤلفه‌های حس مکان و حس تعلق در فضای شهری. نشریه پژوهش هنر، سال دوم، شماره ۳، صفحات ۷۱-۸۶.
- نوری مکرّم، ا.، ۱۳۹۳. نقش دل‌بستگی به مکان در هویت بخشی به رودخانه‌های درون شهرها (نمونه موردی: رودخانه کارون). دومین همایش ملی معماری عمران و محیط‌زیست شهری، صفحات ۱-۱۰.

Altman, I. and Low, S. M., 1992. Place Attachment a Conceptual Inquiry, New York/ London: Plenum Press: pp1-12.

Anguelovski, I. and Martínez, A. J., 2014. The 'Environmentalism of the Poor' revisited: Territory and place in disconnected glocal struggles, Ecological Economics, 102: 167-176.

- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, E., Bonnes, M. and Paola Ercolani, A., 1999.** Multidimensional Environment quality and neighbourhood attachment. *Urban Environment*, (19): 331-352.
- Brown, B., Perkins, D. D. and Brown, G., 2003.** Place Attachment in a Revitalizing Neighborhood: Individual and Block Levels of Analysis", *Journal of Environmental Psychology*, 23 (3): 259-271.
- Hernandez, B., 2001.** Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 18: 5-29.
- Hummon, D. M., 1992.** Community Attachment: Local Sentiment and Sense of Place. In Irwin Altman and Setha M. Low (Eds.), *Place Attachment*, New York/ London: Plenum Press: 253-278.
- Kyle, G., Graefeb, A., Manning, M. and Bacon, J., 2004.** Effects of place attachment on user perceptions of social and environment conditions in a natural setting. *Journal of environment psychology*, (24): 213-225.
- Morgan, P., 2010.** Toward a Developmental Theory of Place Attachment", *Journal of Environmental Psychology*, 30: 11-22.
- Proshansky, H. M., 1978.** The city and self- identity. *Environment and Behavior*, 10 (2): 147-169.
- Rubinstein, R. L. and Parmelee, P. A., 1992.** Place attachment and representation of the life course by the elderly. In *Place Attachment*. Edited by Altman, I. and Low, S. M., New York: Plenum Press.
- Scannell, L. and Robert, G., 2010.** Defining Place Attachment: A Tripartite Organizing Framework", *Journal of Psychology*, 30: 1-10.
- Trentelman, C. K., 2009.** Place Attachment and Community Attachment: A Primer Grounded in the Lived Experience of a Community", *Sociologist Society and Natural Resources*, 22: 191-210.
- Williams, D. R., 1995.** Measuring Place attachment: More Preliminary results. Paper presented at the 1995 Leisure Research Symposium, NRPA Congress, San Antonio, pp1-4.
- Williams, D. R. and Vaske, J. J., 2003.** The measurement of Place Attachment: validity and generalizability of a psychometric approach, *Forest Science*. 49(6): 830-840.
- Windsong, E. A., 2010.** There is no Place Like Home: Complexities in Exploring Home and Place Attachment, *The Social Science Journal*, 47(1): 205-214.